

**Парламентське дослідження
щодо окремих аспектів кримінально-правової охорони дітей в
Україні**

Парламентське дослідження щодо окремих аспектів кримінально-правової охорони дітей в Україні*

***Анотація.** У парламентському дослідженні розглядаються окремі аспекти кримінально-правової охорони дітей від насильства, зокрема, нормативно-правове регулювання строків давності кримінальної відповідальності, правила призначення покарань за сукупністю кримінальних правопорушень, критерії визначення поняття «тяжких наслідків» зґвалтування та підстави кримінальної відповідальності службових осіб за бездіяльність у разі виявленого насильства щодо дітей.*

Проаналізовано стан кримінально-правової охорони життя та статевої недоторканності дитини в Україні та окреслено перспективи законодавчої діяльності у сфері протидії насильству щодо дітей.

***Ключові слова:** кримінальне правопорушення, давність притягнення до кримінальної відповідальності, жорстоке поводження, насильство, діти, тяжкі наслідки, покарання.*

Вступ

Захист дитини від усіх форм насильства та експлуатації є одним із фундаментальних принципів сучасного міжнародного права та прав людини, закріплених у міжнародних документах, таких як: Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) 1950 року¹; Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року²; Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року³; Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 року (Ланцаротська Конвенція)⁴; Рекомендація № R (85) 4 про насильство в сім'ї⁵ тощо.

Одним із основних стратегічних міжнародних документів для України є Стратегія Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 роки «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства» (далі – Стратегія)⁶, адаптована в рамках Плану дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» на 2023–2026 роки⁷, відповідно до якої насильство щодо дітей визначається як порушення прав людини, включно з усіма формами фізичного або психологічного насильства, образою чи зловживаннями, відсутністю піклування, недбалістю і брутальним поведінням чи експлуатацією, у тому числі сексуальними зловживаннями.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну створило безпрецедентні виклики у сфері захисту прав дитини, які стали однією з найуразливіших категорій населення, а існуючі загрози щодо них набули системного характеру. Так, станом на 04 травня 2026 року державна платформа «Діти війни» зафіксувала 20 570 підтверджених випадків примусової депортації українських дітей⁸. Найчастішими є порушення базових прав дитини на: безпеку, сім'ю, освіту, розвиток, охорону здоров'я.

Забезпечення прав дітей як майбутнього України є основою сучасної державної політики, що відображена у Плані законопроектної роботи

¹ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

² Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

³ Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

⁴ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

⁵ Рекомендація № R (85) 4 Комітету міністрів державам-членам «Про насильство в сім'ї» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_264#Text

⁶ Стратегія Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 роки «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства» від 23 лютого 2022 року. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-new-strategy-for-the-rights-of-the-child-2022-2027-is-now-available-in-ukrainian>

⁷ Council of Europe Action Plan for Ukraine “Resilience, Recovery and Reconstruction” 2023-2026. URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-eng/1680aa8280>

⁸ Діти війни. Офіційний портал Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://childrenofwar.gov.ua>

Верховної Ради України на 2026 рік (п. 77, 116, 118, 173, 175, 178, 315, 326)⁹, Плані пріоритетних дій Уряду на 2026 рік (п. 57, 118, 119, 195, 196, 300, 301)¹⁰.

На виконання стратегічних завдань щодо впровадження міжнародних стандартів забезпечення прав дитини в системі правосуддя в Україні ухвалено Національну стратегію захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року¹¹, спрямовану на забезпечення прав і найкращих інтересів дітей: схильних до протиправної поведінки; які вчинили правопорушення; потерпілих від кримінальних правопорушень і різних форм насильства; які стали свідками кримінальних правопорушень; інтереси яких стикаються із системою правосуддя під час вирішення цивільних спорів, що стосуються життя дитини, тощо.

Посилення захисту прав дитини засобами кримінального закону в контексті виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у звітах про прогрес України в рамках Пакета розширення ЄС¹², актуалізує дослідження строків давності кримінальної відповідальності, правил призначення та складання покарань, критеріїв визначення тяжких наслідків зґвалтування та підстав кримінальної відповідальності службових осіб за бездіяльність у разі виявленого насильства щодо дітей.

Питання, що розглядаються в цьому парламентському дослідженні, перебувають у системному зв'язку з попередніми дослідженнями Дослідницької служби стосовно: захисту прав дітей в умовах воєнних дій в Україні; закордонного досвіду запобігання та протидії домашньому насильству, дитячій порнографії та захисту дітей від негативного впливу продукції сексуального або еротичного характеру¹³.

⁹ План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2026 рік : Затверджений Постановою Верховної Ради України від 10 лютого 2026 року № 4774-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4774-20#n16>

¹⁰ План пріоритетних дій Уряду на 2026 рік: затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2026 року № 306-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2026-%D1%80#Text>

¹¹ Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 року № 708-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-%D1%80#n17>

¹² COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2023 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en?prefLang=uk; COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2024 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf; COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2025. Report Accompanying the document COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. 2025 Communication on EU enlargement policy. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/EU-enlargement-.pdf>

¹³ Інформаційна довідка щодо захисту прав дітей в умовах воєнних дій в Україні. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/inform_references-hsp/76535.html?search=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9; Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству у Сполучених Штатах Америки та деяких державах Європейського Союзу. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/law_judic_activ/analytical_notes-pravsud/74632.html?search=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9; Оглядове досьє щодо закордонного досвіду з деяких питань запобігання та протидії домашньому насильству. Дослідницька служба Верховної Ради

Актуальність тематики підтверджується дослідницьким інтересом як науковців України¹⁴, так і закордонних фахівців¹⁵.

Метою дослідження є аналіз стану законодавчого забезпечення кримінально-правової охорони життя та статевої недоторканності дитини в Україні в частині правового регулювання строків давності кримінальної відповідальності, правил призначення покарань за сукупністю кримінальних правопорушень, критеріїв визначення поняття «тяжких наслідків» згвалтування, підстав кримінальної відповідальності службових осіб за бездіяльність у разі виявленого насильства щодо дітей та доцільності змін кримінального закону.

Об'єктом дослідження є законодавство ЄС, національне законодавство, проекти законів України, які регламентують питання кримінальної відповідальності за насильство щодо дитини.

Основна частина

На сучасному етапі правотворення в Україні відбувається переосмислення і реформування кримінального законодавства, викликані зміною суспільних відносин, євроінтеграційним прагненням України, що зумовлює доцільність перегляду підходів до нормативно-правового регулювання строків давності кримінальної відповідальності, правил призначення та складання покарань, критеріїв визначення поняття «тяжких наслідків» та підстав кримінальної відповідальності службових осіб за бездіяльність у разі виявленого насильства щодо дітей.

У цьому парламентському дослідженні стосовно визначених у зверненні питань встановлено таке.

Щодо строків давності кримінальної відповідальності.

Принцип гуманізму в кримінальному праві України є фундаментальною засадою, яка базується на визнанні людини, її життя, здоров'я, честі та гідності найвищою соціальною цінністю. Так, одним із важливих засобів кримінально-

України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/review_files-hsp/75785.html?search=%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2; Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо захисту дітей від негативного впливу продукції сексуального або еротичного характеру, запобігання дитячій порнографії в державах-членах ЄС та США. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/analytical_notes-hsp/74500.html?search=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9

¹⁴ Волошанівська Т. В. Забезпечення прав та свобод дитини під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 598–600. URL: https://www.lsej.org.ua/1_2025/141.pdf; Дац А. О. Протидія дискримінації (кримінально-правові та кримінологічні аспекти) : дис. ... д-ра філософ. Тернопіль, 2025. URL: https://www.wunu.edu.ua/svr/disertacia/dats/Dis_Dats.pdf; Котенок Т. В. Індивідуальні заходи віктимологічного запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини. *Право і суспільство*. 2026. № 1. С. 136–143. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2026/1_2026/part_2/20.pdf; та інші.

¹⁵ Muhammad M. From "objects of protection" to "subjects of rights": a journey of children rights from Declaration of 1924 to Convention of 1989. *Pakistan Journal of Social Sciences*. 2021. Vol. 41. № 2. P. 455–467. URL: <https://pjss.bzu.edu.pk/index.php/pjss/article/view/1003/905>; Fuseini T., Daniel M. Child begging, as a manifestation of child labour in Dagbon of Northern Ghana, the perspectives of mallams and parents. *Children and Youth Services Review*. 2020. Vol. 111. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S019074091931031X>; Janneke Gerards & Frederik Zuiderveen Borgesius (2025). Protected Grounds and the System of Non-Discrimination Law in the Context of Algorithmic Decision-Making. URL: <https://arxiv.org/pdf/2509.08837>; та інші.

правової охорони, що відображають вплив фактору часу на кримінально-правові відносини, є строки давності, закінчення яких у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) розглядається як підстава для: звільнення особи від кримінальної відповідальності (стаття 49 КК України), звільнення від покарання (частина п'ята статті 74 КК України) та його відбування (стаття 80 КК України), звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру (стаття 96-5 КК України), а також звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у віці до вісімнадцяти років (стаття 106 КК України).

У контексті визначених статтею 49 КК України строків давності принцип гуманізму передбачає, що держава не повинна переслідувати особу нескінченно, якщо з моменту вчинення правопорушення пройшов тривалий час, особа не вчинила нового злочину, і кримінальна відповідальність втратила актуальність, а покарання – виховну мету.

Строки давності звільнення від кримінальної відповідальності є важливим засобом забезпечення балансу інтересів особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з одного боку, та потерпілого й держави – з іншого. Їх тривалість яких залежить від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та віку особи, яка його вчинила (Табл. 1).

Таблиця 1

Кримінальні правопорушення за ступенем тяжкості (стаття 12 КК України)	Строки давності щодо суб'єкта кримінального правопорушення, роки	
	для особи, яка досягла 18-річного віку (стаття 49 КК України)	для особи, яка не досягла 18-річного віку (частина 2 статті 106 КК України)
Кримінальний проступок, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі	2	2
Кримінальний проступок, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі	3	2
Нетяжкий злочин, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років	3	5
Нетяжкий злочин, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше двох років	5	5
Тяжкий злочин	10	7
Особливо тяжкий злочин	15	10
Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, передбачені статтями 109 – 114-1 КК України, катування, вчинене представником держави, у тому числі іноземної (частина 3 статті 127 КК України), кримінальні правопорушення проти миру,	давність не застосовується	давність не застосовується

безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачені статтями 437–439, 442, 442-1 КК України.		
--	--	--

Окрім чітко визначеного часу, що має пройти з моменту вчинення особою кримінального правопорушення, та переліку правопорушень, до яких не застосовується давність, законом передбачено особливий порядок обчислення строків давності та вирішення питання про їх застосування.

Відповідно до частини четвертої статті 49 КК України питання про застосування давності до особи, що вчинила особливо тяжкий злочин, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі (у тому числі умисне вбивство при обтяжуючих обставинах (частина друга статті 115), зґвалтування, сексуальне насильство, вчинені повторно щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди (частина шоста статті 152, частина шоста статті 153)), вирішується судом. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі не може бути призначено і замінюється позбавленням волі на певний строк.

Окрім цього, частиною шостою статті 49 КК України передбачено, що у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтями: 151-2 (Примушування до шлюбу), 152 (Зґвалтування), 153 (Сексуальне насильство), 154 (Примушування до вступу в статевий зв'язок), 155 (Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку), 156 (Розбещення неповнолітніх), 156-1 (Домагання дитини для сексуальних цілей), 301-1 (Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження), 301-2 (Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи), 302 (Створення або утримання місць розпусти і звідництва), 303 (Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією), стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи, *обчислення строку давності розпочинається з дня, коли така потерпіла особа досягла повноліття або, у разі її смерті, мала б досягти повноліття.*

Положення про незастосування строків давності обумовлене ратифікацією Україною Конвенції ООН про незастосування давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 року (ратифіковано Постановою Президії Верховної Ради УРСР 25 березня 1969 року¹⁶); Європейської конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів від 25 січня 1974 року (ратифіковано Законом України від 6 березня 2008 року¹⁷); Римського статуту

¹⁶ Про ратифікацію Конвенції про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства : Постанова Президії Верховної Ради УРСР від 25 березня 1969 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1969. № 14. Ст. 104.

¹⁷ Про ратифікацію Європейської конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів : Закон України від 6 березня 2008 року № 130-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-17#Text>

Міжнародного кримінального суду (ратифіковано Законом України від 21 серпня 2024 року¹⁸).

Незастосування строків давності є принципом міжнародного кримінального права, дія якого поширюється на певні категорії злочинів з огляду на їх особливу небезпеку для всієї світової спільноти. Так, статтею 29 Римського статуту¹⁹ передбачено, що цей принцип діє відносно злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, визначених у статті 5, і які є найбільш тяжкими злочинами, що викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, такими як: злочин геноциду; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії.

Проте, з урахуванням подій 2014 року, зокрема незаконної окупації росією частини території України, Законом України від 8 квітня 2014 року № 1183-VII «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» частину п'яту статті 49 КК України було доповнено положенням щодо незастосування строків давності до злочинів проти основ національної безпеки України.

У 2023 році перелік цих злочинів доповнено катуванням, вчиненим представником держави, у тому числі іноземної (частина третя статті 127 КК України)²⁰.

Таким чином, у КК України спостерігається тенденція до поширення правила про незастосування строків давності на кримінальні правопорушення, які не належать до злочинів проти миру та безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Отже, міжнародний принцип незастосування давності до злочинів проти миру та безпеки людства може бути доповнений національним принципом про незастосування строків давності за найбільш небезпечні, на думку держави, злочини, оскільки саме держава повинна вирішувати питання про те, до яких злочинів строки давності не потрібно застосовувати.

У проєкті Кримінального кодексу України²¹ (далі – проєкт КК України), розробленому робочою групою з питань розвитку кримінального права (працювала до 05.03.2026)²², норми щодо строків давності зосереджені в розділі, що регулює підстави та умови непризначення покарання. Так, відповідно до статті 3.1.3. строком давності є строк, який минув з дня вчинення кримінального правопорушення чи іншого діяння, передбаченого цим Кодексом, до дня набрання законної сили обвинувальним вироком або іншим рішенням суду про застосування кримінально-правового засобу та протягом якого держава повноважна призначити і почати виконувати відповідний кримінально-правовий засіб. Попри те, що такий підхід принципово відрізняється

¹⁸ Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21 серпня 2024 року № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>

¹⁹ Римський статут міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

²⁰ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування : Закон України від 1 грудня 2022 року № 2812-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2812-20#n6>

²¹ Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 01.05.2026 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/05/02/00000-kontrolnyj-proyekt-kk-01-05-2026.pdf>

²² Питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019#Text>

із положеннями чинного КК України, де давність є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, пропоновані зміни містять ряд переваг, зокрема: закріплено початковий момент обчислення строків давності із часу закінчення або припинення кримінального правопорушення; в основу диференціації строків давності покладено не тільки ступінь тяжкості кримінального правопорушення, але й розмір санкції; встановлено додаткові засоби захисту прав та інтересів неповнолітніх потерпілих від кримінальних правопорушень; закріплено наслідки переривання строків давності.

Водночас дискусійними залишаються питання щодо обчислення та перебігу строків давності в разі вчинення кримінального правопорушення на тимчасово окупованій території України.

З огляду на особливості інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, а саме: диференціацію строків давності, правила їх обчислення, наслідки зупинення та переривання строків, дискреційні повноваження суду в окремих випадках, а також заборону застосування до деяких кримінальних правопорушень – пропозиції щодо збільшення строків давності в кримінальному праві потребують системного підходу в рамках комплексного реформування кримінального законодавства України.

Щодо унеможливлення призначення покарання нижче санкції статті за злочини проти життя, статевій недоторканності особи (стаття 69 КК України).

Призначення покарання як вирішальний етап реалізації кримінальної відповідальності потребує належної правової регламентації з тим, щоб особи, які вчинили кримінальне правопорушення, зазнали справедливої кари і в подальшому не вчиняли правопорушень.

Реалізація принципів законності, гуманізму, справедливості, обґрунтованості, індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання закладена у передбачених статтею 65 КК України загальних засадах призначення покарання та деталізована в нормах про призначення покарання: за незакінчене кримінальне правопорушення, за кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті (стаття 68 КК України), за сукупністю правопорушень (стаття 70 КК України) чи вироків (стаття 71 КК України), а також призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (стаття 69 КК України).

Відповідно до положень статті 69 КК України призначення основного покарання нижче від найнижчої межі, установленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, є одним із можливих способів пом'якшення покарання (призначення більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті Особливої частини КК України; непризначення додаткового обов'язкового покарання, вказаного в санкції). У цьому випадку суд не має права призначити покарання нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині КК України (статті 53–63 КК України).

Підставами застосування судом статті 69 КК України є: 1) наявність кількох обставин, що пом'якшують покарання; 2) те, що вказані пом'якшуючі

обставини істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; 3) характеристика (дані) особи винного; 4) умотивованість прийнятого рішення.

Оскільки застосування судом статті 69 КК України передбачає наявність виняткових обставин (підстав), обмеження дискреції (суддівського розсуду) при призначенні покарання нижче від найнижчої межі, установленної в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, здійснюється шляхом суворого дотримання вимог кримінальних процесуальних норм щодо законності, вмотивованості та обґрунтованості вироку.

У зв'язку з цим Верховний Суд наголошує, що при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, суд враховує наявність зв'язку між пом'якшуючими обставинами і метою та/або мотивами злочину, роллю, яку виконувала особа, визнана винуватою у вчиненні злочину, її поведінкою під час вчинення злочину та іншими факторами, які безпосередньо впливають на суспільну небезпеку злочину та/або небезпечність винуватця, а також встановлює, що відповідні пом'якшуючі обставини істотно знизили тяжкість вчиненого злочину²³.

Обставини (сукупність обставин), які пом'якшують покарання, повинні бути не лише формальними, а мають стосуватися конкретних ознак складу кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується засуджений, а також обставин його вчинення, безпосередньо впливаючи на суспільну небезпеку кримінального правопорушення, та/або особи, яка його вчинила (зокрема, мають стосуватися ролі особи у вчиненні кримінального правопорушення, її поведінки під час виконання об'єктивної сторони, мотиву та мети вчинення кримінального правопорушення). Якщо засуджений у співучасті з іншими особами, які були озброєні вогнепальною зброєю, вчинив розбій із проникненням у житло, безпосередньо не застосовував насильство до потерпілих, то це характеризує ступінь його участі у вчиненні розбою, однак не може враховуватися як обставина, що пом'якшує покарання, під час вирішення питання про можливість застосування статті 69 КК України²⁴.

Законом передбачено перелік випадків заборони застосування статті 69 КК України, а саме, засудження за: корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, окремі військові кримінальні правопорушення (статті 403, 405, 407, 408, 429 КК України), правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (статті 437-439, 442, 442-1 КК України), вчинені в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці; катування, вчинене представником держави, у тому числі іноземної (частина третя статті 127 КК України).

²³ Постанова Верховного Суду у справі № 591/2221/19 (провадження № 51-4503км19). Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР за березень 2020 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/KKS_oglyad_2020_3v.pdf

²⁴ Постанова ККС ВС від 07.02.2023 у справі № 187/1548/15-к. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР за I півріччя 2023 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS01145>

Проект нового КК України не містить аналогу статті 69 КК України – призначення більш м'якого покарання порівняно з передбаченим у санкції за злочин відповідного ступеня тяжкості можливе лише за угодою. Так, на підставі частини першої статті 3.3.11 проекту КК України суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди, яке може: 1) дорівнювати нижній межі покарання, що передбачене цим Кодексом, за вчинене кримінальне правопорушення, щодо якого досягнута угода, а за наявності у санкції статті кількох видів основних покарань – нижній межі менш суворого покарання за таке кримінальне правопорушення, або 2) бути призначене у межах санкції за злочин, який є менш тяжким на один чи два ступеня тяжкості порівняно зі вчиненим злочином, але не менше, як у межах санкції за злочин 1 ступеня тяжкості. Крім цього, у разі призначення строкового ув'язнення на підставі угоди, суд, за наявності законодавчих підстав, може передбачити його заміну на покарання у виді обмеження свободи під умовою²⁵.

Враховуючи, що застосування статті 69 КК України є одним із показників практичної реалізації судом принципу індивідуалізації відповідальності та покарання, та з огляду на потребу комплексного оновлення кримінального законодавства, розширення переліку випадків заборони застосування статті 69 у випадку засудження за злочини проти життя та статевої недоторканності є передчасним. Загалом обмеження можливості застосування заохочувальних кримінально-правових норм при вчиненні окремих кримінальних правопорушень не узгоджується з наявними процесуальними гарантіями особи, що притягається до відповідальності. Також варто зазначити, що убивство, зґвалтування, сексуальна експлуатація, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства, вчинені в умовах збройної агресії щодо цивільних осіб, є злочинами проти людяності (стаття 442-1 КК України), до яких строки давності не застосовуються.

Щодо законодавчого визначення критеріїв «тяжких наслідків» зґвалтування.

Статеві кримінальні правопорушення проти неповнолітніх посягають на їх статево недоторканність та нормальний статевий розвиток є надзвичайно небезпечними, оскільки часто призводять до глибоких душевних травм у потерпілих осіб та інших тяжких наслідків.

Відповідно до частини п'ятої статті 152 КК України вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи, або зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153–155 КК України, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо

²⁵ Андрушко П.П. та ін. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія. Київ, 2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/10/07/monografiya-proyekt-novogo-kk-ukrayiny.pdf>

особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, або щодо неповнолітньої, що спричинили тяжкі наслідки, є особливо кваліфікуючою ознакою, що істотно підвищує ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення порівняно з основним або кваліфікованим складом.

Поняття тяжких наслідків у кримінальному законі є оціночним, а відсутність законодавчого визначення поняття (критеріїв) тяжких наслідків як різновиду суспільно-небезпечних наслідків кримінального правопорушення, що характеризуються підвищеним рівнем суспільної небезпеки, у теорії кримінального права розглядається як термінологічний недолік КК України²⁶.

Заповнити відсутність нормативного визначення критеріїв встановлення тяжких наслідків при зґвалтуванні намагається судова практика. Так, відповідно до пунктів 11, 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості особи» від 30.05.2008 № 5²⁷ (далі – Постанова) тяжкими наслідками при зґвалтуванні можуть бути визнані, зокрема, смерть або самогубство потерпілої особи, втрата нею будь-якого органу чи втрата органом його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрата репродуктивної функції, а так само зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, які сталися внаслідок зґвалтування. Тобто, це особливо небезпечна шкода (див. Табл. 2), що спричиняє виняткові за своєю тяжкістю наслідки для життя та здоров'я потерпілої особи.

Таблиця 2

Види тяжких наслідків зґвалтування	Конкретні прояви
Незворотні втрати	смерть, самогубство
	втрата будь-якого органу або його функцій, непоправне знівечення обличчя
Вплив на здоров'я (репродуктивні наслідки, інфекційні захворювання)	психічна хвороба або інший розлад, що призвів до стійкої втрати працездатності (не менше ніж на 1/3)
	переривання вагітності або повна втрата репродуктивної функції
	зараження ВІЛ або іншою невиліковною інфекційною

²⁶ Лемеха Р. І. Тяжкі наслідки як наскрізне кримінально-правове поняття : монографія. Львів, 2017. URL: <https://www.academia.edu>

²⁷ Про судову практику у справах про злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#Text>

Висновок про те, чи є наслідки «тяжкими», приймається судом з урахуванням результатів судово-медичної, судово-психіатричної, судово-психологічної експертиз, що проводяться відповідно до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень²⁸, Порядку проведення судово-психіатричної, судово-психологічної та комплексної судової психолого-психіатричної експертиз²⁹. Фактично, у справах про зґвалтування дискреція суду в частині встановлення тяжкості наслідків обмежується висновком експерта.

З метою уніфікації кримінально-правової термінології та мінімізації кількості оціночних понять у проєкті нового КК України запропоновано визначення ознак тяжкого наслідку як загалом для будь-якого виду кримінального правопорушення у положеннях Загальної частини, так і щодо окремого їх виду в положеннях Спеціальної частини. Так, відповідно до статті 1.1.5. проєкту КК України «школа здоров'ю має такі розміри: 1) *суттєва шкода здоров'ю* – шкода здоров'ю, якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, але яка полягає у: а) розладі здоров'я тривалістю від одного до 21 дня або б) стійкій втраті загальної працездатності у розмірі до 10 відсотків; 2) *значна шкода здоров'ю* – шкода здоров'ю, якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, але яка полягає у: а) розладі здоров'я тривалістю 22 дні чи більше, б) стійкій втраті загальної працездатності у розмірі від 11 до 33 відсотків включно або в) стійкій втраті професійної працездатності у розмірі понад 50 відсотків; 3) *тяжка шкода здоров'ю* – шкода здоров'ю, яка полягає у: а) втраті органу тіла чи його функції, б) каліцтві статевому органу чи стерилізації, в) стійкому розладі психіки, г) розладі здоров'я, поєднаному зі стійкою втратою загальної працездатності понад 33 відсотки чи повною втратою професійної працездатності, г) зараженні особливо небезпечною інфекційною хворобою або інфікуванні її збудником, е) перериванні вагітності, є) неоправданому спотворенні обличчя чи тіла або ж) реальній небезпеці для життя людини в момент спричинення шкоди здоров'ю»³⁰.

Системотворча ознака зґвалтування закладена у пункті 4 статті 2.5.5 проєкту КК України, де визначено види тяжкої шкоди: одним із видів тяжкої шкоди є шкода сексуальній свободі чи сексуальній недоторканності людини,

²⁸ Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : Затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України 17.01.1995 № 6 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я № 1697 від 10.11.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>

²⁹ Порядок проведення судово-психіатричної, судово-психологічної та комплексної судової психолого-психіатричної експертиз : Затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України № 1935 від 23 грудня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0023-26#n20>

³⁰ Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 01.05.2026). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/05/02/00000-kontrolnyj-proyekt-kk-01-05-2026.pdf>

пов'язана із сексуальним проникненням без добровільної згоди потерпілої людини³¹.

З огляду на невичерпність обсягу оціночного поняття «тяжкі наслідки», його наскрізний зміст у КК України, законодавче визначення критеріїв тяжкості наслідків як обов'язкової особливо кваліфікуючої ознаки виключно згвалтування носитиме обмежувальний характер. Формалізацію оціночних понять у кримінальному законі доцільно здійснювати шляхом роз'яснення їх змісту у примітках до статей Особливої частини КК України, або в окремому розділі кримінального закону про роз'яснення понять і термінів, що в ньому вживаються.

Щодо запровадження принципу повного складання покарань за сукупністю злочинів без обмеження.

Вимоги щодо правил призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень визначено статтею 70 КК України, відповідно до якої суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожне кримінальне правопорушення окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань.

При складанні покарань остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень визначається в межах, установлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає більш суворе покарання.

При цьому, якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень, які утворюють сукупність, є умисним тяжким або особливо тяжким злочином, суд може призначити остаточне покарання за правилами повного складання у межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання.

Тобто розмір остаточного покарання за сукупністю не може перевищувати визначену в Загальній частині КК України (статті 53, 55–58, 59–63 КК України) максимальну межу основного покарання певного виду.

Повне складання покарань при визначенні остаточного покарання за сукупність злочинів *без обмежень* виглядає надто радикальним і суперечить принципу гуманізму, відповідно до якого покарання не повинно мати на меті катування або приниження гідності людини, та може призвести до появи рішень про засудження до абсурдних строків (наприклад, 50–100 років) позбавлення волі, які перевищують тривалість життя людини, що фактично дорівнює довічному позбавленню волі.

Такий підхід дисонує з принципом пропорційності та індивідуалізації покарання. Так, у Рішенні Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 наголошувалося, що окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права – це передусім недискримінаційний

³¹ Андрушко П. П. та ін. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія. Київ, 2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/10/07/monografiya-proyekt-novogo-kk-ukrayiny.pdf>

підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та рамки покарання відповідатимуть одне одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні з тяжкістю та обставинами скоєного й особою винного³².

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини будь-яке очевидно непропорційне покарання буде рівносильним жорсткому поводженню, що суперечить статті 3 Європейської конвенції з прав людини щодо заборони катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (*Vinter and Others v. the UK* (2013))³³.

У цьому контексті вбачається за доцільне збільшення максимальних меж при складанні покарань при сукупності особливо тяжких злочинів.

Так, новелою проєкту КК України є те, що основним принципом призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень є складання покарань. Повне або часткове поглинення менш суворого покарання більш суворим застосовується лише у випадках, якщо принцип повного складання не може бути застосованим з урахуванням встановленого кримінальним законом граничного розміру покарань за кримінальні правопорушення певного ступеня тяжкості. У разі призначення покарання за сукупністю злочинів максимальна межа для обмеження волі становить 6 років, для штрафу як основного покарання – трикратний розмір штрафу, передбаченого за більш тяжкий злочин³⁴.

Максимальний строк основного остаточного покарання у виді позбавлення волі, що може бути призначено шляхом повного складання покарань при сукупності злочинів, визначено в частині шостій статті 3.3.6 проєкту КК України: 1) злочин 1 ступеня тяжкості – 3 роки; 2) злочин 2 ступеня тяжкості – 4 роки; 3) злочин 3 ступеня тяжкості – 6 років; 4) злочин 4 ступеня тяжкості – 8 років; 5) злочин 5 ступеня тяжкості – 10 років; 6) злочин 6 ступеня тяжкості – 13 років; 7) злочин 7 ступеня тяжкості – 16 років; 8) злочин 8 ступеня тяжкості – 20 років; 9) злочин 9 ступеня тяжкості (зокрема, *вбивство, зґвалтування дитини*) – 24 роки; 10) злочин 9 ступеня тяжкості, який є злочином геноциду, злочином агресії, злочином проти людяності або воєнним злочином, – 30 років.

Щодо доповнення поняття «жорстоке поводження з дитиною» у статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» діяннями, що полягають у добровільному позбавленні батьками дитини їжі, медичної допомоги, гігієни тощо.

³² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

³³ Огляд практики Європейського суду з прав людини. 2017. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Short_Survey_2017_UKR.pdf

³⁴ Андрушко П.П. та ін. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія. Київ, 2024. С. 136. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/10/07/monografiya-proyekt-novogo-kk-ukrayiny.pdf>

Абсолютна заборона жорстокого поводження з дитиною є визначальним принципом міжнародного й національного законодавства у сфері захисту дітей.

Поняття «жорстоке поводження з дитиною» визначено у статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» як будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, насильства за ознакою статі, булінгу (цькування), мобінгу (цькування), а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини³⁵.

У тій самій нормі визначено поняття булінгу (цькування), що є формою жорстокого поводження і розглядається як психологічне, фізичне, економічне чи сексуальне насильство, тобто будь-яке умисне діяння (дія або бездіяльність), у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, яке систематично вчиняється особою стосовно дитини, з якою вони є учасниками одного колективу, або дитиною стосовно іншого учасника одного колективу, та яке порушує права, свободи, законні інтереси потерпілої особи та/або перешкоджає виконанню нею визначених законодавством обов'язків.

Роз'яснення інших діянь, що утворюють зміст поняття жорстокого поводження з дитиною, деталізовано в інших законодавчих актах.

Так, Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (п. 4, 14, 15, 17 статті 1)³⁶ виокремлено такі форми домашнього насильства:

- економічне насильство – включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

- психологічне насильство – включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

- сексуальне насильство – включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення

³⁵ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

³⁶ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

проти статевої свободи чи статевої недоторканності особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

– фізичне насильство – включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Кодекс законів про працю України визначає мобінг (цькування) як систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність (стаття 2-2)³⁷.

У КК України поняття «жорстоке поводження з дітьми» є комплексним і охоплює дії (або бездіяльність), що посягають на життя, здоров'я, статеvu свободу, статеvu недоторканність, волю, честь чи гідність дитини. Відповідальність за вчинення діянь, які характеризують зміст наведеного у статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» поняття жорстокого поводження з дітьми, передбачена низкою норм розділів II, III, IV Особливої частини КК України.

Оцінюючи діяння, що утворюють зміст поняття «жорстоке поводження з дитиною» як ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, варто зазначити, що умисне позбавлення дитини їжі, медичної допомоги тощо є різновидом економічного насильства, що є формою домашнього насильства, відповідальність за яке передбачено статтею 126-1 КК України.

Варто зазначити, що суб'єктивна сторона складу цього злочину характеризується умисною формою вини, тобто особа, яка позбавила дитину, наприклад, їжі, усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала або свідомо припускала їх настання. Вчинення таких дій «добровільно» підкреслює їх умисність.

Отже, умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборона працювати, заборона навчатися тощо, вчинені батьками щодо дитини, охоплюється поняттям «жорстокого поводження з дитиною»

³⁷ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

(економічне насильство) і додаткової правової регламентації у статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» не потребує.

Щодо посилення кримінальної відповідальності службових осіб за бездіяльність у випадках виявленого або підозрюваного насильства щодо дітей.

Професійні та службові обов'язки щодо охорони дитини від насильства або жорстокого поводження закріплені у низці законодавчих актів України, які регулюють права дитини, освітній процес тощо.

Так, відповідно до статті 10-1 Закону України «Про охорону дитинства»³⁸ керівники та працівники закладів (установ), молодіжних центрів, дитячих і молодіжних громадських об'єднань, інших громадських об'єднань, що є суб'єктами молодіжної роботи, в яких у колективах перебувають діти, зобов'язані: вжити невідкладних заходів для припинення насильства або жорстокого поводження з дитиною; розглянути усні та письмові заяви (скарги, повідомлення) про випадки насильства або жорстокого поводження з дитиною в закладі (установі); протягом однієї доби з моменту надходження та у разі виявлення ознак насильства або жорстокого поводження з дитиною невідкладно повідомити про це батьків, інших законних представників дитини, а також письмово повідомити уповноважений підрозділ органу Національної поліції України та службу у справах дітей.

Такі ж обов'язки передбачені для засновників, керівників закладів освіти, педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників (статті 25, 26, 54 Закону України «Про освіту»³⁹).

Невиконання, неналежне виконання зазначених обов'язків, що спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого, або смерть неповнолітнього, або інші тяжкі наслідки, є підставою кримінальної відповідальності за статтею 137 КК України.

Так, невиконання або неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого, – карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого (частина перша статті 137 КК України).

Ті самі діяння, якщо вони спричинили смерть неповнолітнього або інші тяжкі наслідки, – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого (частина друга статті 137 КК України).

³⁸ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

³⁹ Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

За даними судової статистики, випадки невиконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх, що спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого, є поодинокими. Так, у 2024 році⁴⁰ жодна особа не була засуджена за статтею 137 КК України, у 2025 році⁴¹ засуджено лише 2 особи.

Суб'єктивна сторона складу цього злочину характеризується виключно необережною формою вини: як щодо самого діяння, так і щодо його наслідків, що, на наш погляд, належним чином враховано при побудові санкцій статті 137 КК України, які включають низку альтернативних видів покарань.

Зокрема, передбачено такі максимальні межі покарання у виді: штрафу – до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; обмеження волі – до п'яти років; позбавлення волі – до п'яти років; позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю – до трьох років.

Слід також зауважити, що ефективність покарання залежить не лише від суворості санкції кримінально-правової норми, а й від спроможності правоохоронних органів не допустити безкарності кримінально караних діянь. Саме безкарність (а не м'якість покарань, які призначаються судами за вчинення відповідного кримінального правопорушення) є підґрунтям, на якому формується протиправна поведінка особи.

За таких умов посилення кримінальної відповідальності службових осіб за бездіяльність у випадках виявленого або підозрюваного насильства щодо дітей може розцінюватися як прояв надмірності кримінальної репресії, за якої держава використовує кримінальне право як основний інструмент вирішення соціальних проблем.

Висновки

На сучасному етапі правотворення в Україні відбувається переосмислення і реформування кримінального законодавства, викликані зміною суспільних відносин, євроінтеграційним прагненням України, що зумовлює необхідність фундаментального оновлення кримінально-правової політики, зокрема шляхом прийняття нового КК України.

Проведений аналіз окремих аспектів кримінально-правової охорони дітей від насильства засвідчив таке.

Щодо строків давності притягнення до кримінальної відповідальності: міжнародний принцип незастосування давності до злочинів проти миру та безпеки людства може бути доповнений національним принципом незастосування давності у разі вчинення найбільш небезпечних, на думку держави, злочинів; питання диференціації строків давності, заборони їх застосування до насильницьких злочинів щодо дітей, пропозиції щодо збільшення строків давності в кримінальному праві потребують системного вирішення в рамках комплексного реформування кримінального законодавства України.

⁴⁰ Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2024 рік. Форма № 6. Судова статистика URL https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024

⁴¹ Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2025 рік. Форма № 6. Судова статистика URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2025

Щодо унеможливлення призначення покарання нижче санкції статті за злочини проти життя, статевої недоторканності особи (стаття 69 КК України): розширення переліку випадків заборони застосування статті 69 КК України у разі засудження за злочини проти життя та статевої недоторканності особи є передчасним і дисонує з наявними процесуальними гарантіями особи у кримінальному провадженні.

Щодо законодавчого визначення критеріїв «тяжких наслідків» згвалтування: визначення критеріїв тяжкості наслідків як обов'язкової особливо кваліфікуючої ознаки виключно згвалтування носитиме обмежувальний характер. На наш погляд, формалізацію оціночних понять у кримінальному законі доцільно здійснювати шляхом роз'яснення їх змісту у примітках до статей Особливої частини КК України або в окремому розділі кримінального закону, який містить роз'яснення понять і термінів, що в ньому вживаються.

Щодо запровадження принципу повного складання покарань за сукупністю злочинів без обмеження: повне складання покарань при визначенні остаточного покарання за сукупність злочинів без обмежень суперечить принципам гуманізму, пропорційності та індивідуалізації покарання.

Щодо доповнення поняття «жорстоке поводження з дитиною» у статті 1 Закону України «Про охорону дитинства»: умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборона працювати, заборона навчатися тощо, вчинені батьками щодо дитини, охоплюється поняттям «жорстокого поводження з дитиною» (економічне насильство) і додаткової правової регламентації у статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» не потребує.

Щодо посилення кримінальної відповідальності службових осіб за бездіяльність у випадках виявленого або підозрюваного насильства щодо дітей: за умови реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності, існуючі види та розміри покарання за невиконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей? співрозмірні суспільній небезпечності вчиненого діяння і є достатніми для ефективного запобігання такому діянню.

Перспективи законодавчої діяльності у сфері протидії насильству щодо дітей окреслено положеннями Дорожньої карти з питань верховенства права (підрозділ 3.5. розділу III, пункт «є» підрозділу 4.3 розділу IV)⁴², що визначає рамки реформ, реалізація яких є необхідною умовою для наближення національного законодавства до стандартів ЄС, а також пов'язані з опрацюванням законопроектів, що перебувають на розгляді у Верховній Раді України, зокрема:

⁴² Дорожня карта з питань верховенства права. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/UA_Dorozhnya_karta_z_pytan_verhovenstva_prava_2.pdf

«Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії насильству щодо дітей» (реєстр. № 9400 від 19.06.2023); «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів малолітнім і неповнолітнім та вдосконалення інших положень статті 301» (реєстр. № 9623-1 від 31.08.2023); «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення повноти імплементації положень міжнародного права з питань протидії домашньому та іншим видам насильства, у тому числі щодо дітей» (реєстр. № 12297 від 09.12.2024); «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за вчинення злочинів щодо неповнолітніх осіб» (реєстр. № 14124 від 16.10.2025); «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання Україною Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» (реєстр. № 14252 від 26.11.2025).

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений чи перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*